

SARI UYGURLARIN DİL KULLANIMI ÜZERİNE SOSYOLOJİK İNCELEME¹

Abdureşit Celil QARLUQ²

Özet:

Sarı Uygurlar coğrafi konumları, kullandıkları dilleri ve dinî inancından ötürü Türk dilli halklar arasında özel bir konuma sahiptirler. Dil, sadece basit bir iletişim aracı değil aynı zamanda, milletlerin hafızasını dolayısıyla yarattıkları maddi ve manevi kültürlerini nesillere aktaran, koruyan araçtır. Günümüz Çin Halk Cumhuriyetinin Kansu eyaletinde yaşayan Sarı Uygurlar, hızla ilerleyen “Kuzeybatıyı Kalkındırma” projesinin de etkisiyle egemen toplumla bütünleşme sürecine girmiştir. Eğitim dili ve yazısının Çince olması da onların bu sürece hızla dahil olmasına neden olmuştur. Genel gelişme sürecinde Sarı Uygurların kendi dillerine yönelik tutumları özellikle, yeni nesillerde eskisine nazaran fazlasıyla gevşeme eğilimi göstermiştir. İşbu yazımızda, Çin'deki ilgili araştırmalar da göz önünde bulundurularak bölgede tarafımızca yapılan yaklaşık iki aylık saha çalışması esas alınıp Sarı Uygurların dil kullanımını üzerinde sosyolojik inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Sarı Uygur, Sarı Uygurca, Dil kullanımı, Çince

Sociological Investigation on Language Usage of “Sarı Uygurlar”

“Sarı Uygurlar” have a special place among the other people using Turkish language due to geographical locations, languages and religion. Language is not only a simple communication vehicle but also is a vehicle which preserves and carries the nations memory, that is to say, the nations

¹ Makalemizde kullanılan veriler, Ekim 2001-Aralık 2001 tarihleri arasında, Çin Halk Cumhuriyeti Kansu Eyaleti Zhangye İli Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesinde yapılan saha çalışmasındaki verilere dayanmaktadır. İşbu çalışma aslında, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yapmış olduğumuz Doktora tez çalışmasına dönüktü.

² 阿布都热西提·基力力, Merkezî Milliyetler Üniversitesi Etnoloji ve Sosyoloji Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi. Pekin, Çin Halk Cumhuriyeti.

material and moral cultures to the young generations. Living in the Kansu State of China, “Sari Uygurlar” have begun to integrate with the sovereign public with the effect of the “North – West Development Project” as well. As their education and literary language is Chinese, they have got into the integration period rapidly. During the general development period, the attitudes of “Sari Uygurlar” towards their own language, especially among the young generation in proportion to the old people, have excessively shown a decline trend. The preset study, has examined the language use of “Sari Uygurlar” sociologically as a field work within the two months’ period by taking into consideration the related investigations as well.

Key words: China, Sari Uygur, language of Sari Uygur, Chinese

1. Sarı Uygurlar ve Sarı Uygurca Hakkında Kısa Bilgi

Sarı Uygurlar, Bugün Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki bir Türk kökenli azınlıktır. Sarı Uygurların mutlak çoğunluğu bugün, Çin’in kuzeybatısındaki Kansu eyaletine bağlı Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesinde yaşamaktadırlar.

Sarı Uygurlar, bugün Çin’deki 55 azınlıktan biridir. Bütün Çin’deki Sarı Uygurların toplam nüfusu, 1990 Genel Nüfus sayımlarına göre, 12.297 kişidir. Bu toplam nüfustan 1.800 kişi, Jiuquan³ Şehrine bağlı olan Huangnipu Sarı Uygur Özerk Köyünde, 8.820 kişi ise Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesinde yaşamaktadır. İlçede yaşayan Sarı Uygurlar, bütün Sarı Uygur nüfusunun % 71.77’sini teşkil etmektedir. Geri kalan 1.677 kişi ise, çoğunluğu Kansu eyaletinin diğer bölgeleri olmak üzere Çin’in değişik bölgelerine dağılmış bulunmaktadır⁴. Sarı Uygurlar 1990 nüfus sayımındaki nüfus sıralamasında Çin’deki 55 azınlık içinde 47. sırayı almıştır⁵.

³ Bu yazıda Çince kelimeler ve yer adları için Pin-Yin sistemi uygulanmıştır. Bu sistemde Q/q = ç, X/x = ş (dil önünde telâffuz edilir), Sh/sh = ş (dil ardından telâffuz edilir), Zh/zh (dil ardında telâffuz edilir) = c, J/j = c (dil önünde telâffuz edilir), Ch/ch = ç (dil ardında telâffuz edilir).

⁴ Zhongjingwen(钟进文). *裕固族文化研究* Yuguzu Wenhua Yanjiu/Sarı Uygur Kültürü Araştırmaları, 中国民航出版社/Zhongguo Minhang Chubanshe (Çin

Günümüzde kendilerini “Yuğur, Yoğur⁶” olarak adlandıran Sarı Uygurlar, Kansu Uygur Hanlığı’nın ve Hexi koridorundaki Uygurların devamıdır⁷. Tarihî nedenlerden dolayı günümüzdeki Sarı Uygurlar, üç dili konuşmaktadırlar. Biri geçmişte ve günümüzde Sarı Uygur Türkçe’si olarak adlandırılan, ancak bugün bu dili konuşanlarca “Yuğur söz” olarak adlandırılan Batı Sarı Uygur Türkçe’si ve bu kesimin doğusundakilerin

Havayolları Yayınevi), 北京 / Pekin, 1995, S. 1., HAO Sumin / 郝苏民; 主编, 甘青特有民族文化形态研究 / *Gan-Qing Teyou Minzu Wenhua Xingtai Yanjiu / Kansu ve Qinghai Eyaletlerine Özgü Olan Milliyetlerin Kültürü Üzerinde Araştırmalar*, 民族出版社 / Minzu Chubanshe (Milliyetler Neşriyatı), 北京 / Pekin, 2000, S. 17.

⁵ Lishuhai/李树海; “裕固族人口发展变化与特征分析 Yuguzu Renkou Fazhan yu Tezheng Fenxi (Sarı Uygurların Nüfusunun Gelişimi ve Özelliklerinin İncelemesi)”, **中国少数民族人口 中国 Azınlıkları Nüfusu**, Sayı 3, 1994, S.29.

⁶ Uygurlar ve diğer Türkler tarafından “Sarığ/Seriğ/Sarı Uygur” olarak adlandırılan bu Türk boyu, Bugün Çin literatüründe (1954 yılında alınan bir karardan sonra) “Yuguzu/裕固族” yani Yugu milliyeti olarak adlandırılmaktadır. Sarı Uygur bölgesinde Kasım 2001- Aralık 2001 tarihleri arasında yaptığımız saha çalışmamızda, günümüzdeki Sarı Uygurların kendilerini, “Yuğur” ve “Yoğur” olarak adlandırdıkları ortaya çıkmıştır. Yani Moğolca konuşan doğu kesim, kendilerini “Yoğur” (genel olarak), “Şera Yoğur” (Türkçe konuşan kesimden kendilerini ayırt etmek için) diye adlandırmaktadırlar. Ayrıca onlar, Türkçe konuşanları “Kara Yoğur” olarak adlandırmaktadırlar. Türkçe konuşan batı kesim ise, kendilerini genel olarak “Yuğur”, “Sarığ Yuğur” (Moğolca konuşanlardan kendilerini ayırt etmek için) diye tanımlamaktadırlar. Moğolca konuşanları ise, “Eñgar/Iñgar” olarak adlandırmaktadırlar.

⁷ Konumuz, Sarı Uygurların di kullanımıyla ilgili olduğu için burada onların tarihi üzerinde durulmamıştır. Sarı Uygurların tarihi hakkında geniş bilgi için bkz: Gülçin Çandarlıoğlu (1967), **Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi); Fanyuhai /范玉海 (1983) **裕固族简史/Yuguzu jianshi (Sarı Uygurların Kısa Tarihi)** Lancou: 甘肃人民出版社/Gansu Renmin Chubanshe (Kansu Halk Yayınevi); Zhongjinwen (钟进文), (1995). **裕固族文化研究/ Sarı Uygur Kültürü Araştırmaları**, 中国民航出版社, 1995 北京; Timur (铁穆尔), (1999). **裕固族羌蕨尔千年史/ Sarı Uygurların Bin Yıllık Tarihi**, 民族出版社 1999 北京., Saguchi Toru, (1986). “Historical Development of the Sarigh Uyghurs”, The Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko, 44, 1-26.

kullandığı Moğolca kökenli “*Ingar söz*” yani Doğu Sarı Uygurca’sıdır. Üçüncüsü ise, Huangnıpu köyünde yaşayanların kullandıkları Çince’dir.

Sarı Uygur Boylarından Yağlakar, Xorongot ve Artnayman boyu, Batı Sarı Uygur Türkçe’sini konuşurlarken, Beglerbegi/Şıkı Otok, Koreki Otok, Nayman Otok, Bayattavun Otok, Yañke Otok Doğu Sarı Uygurcasını konuşuyorlardı.

Doğu Sarı Uygurca, onlara komşu olan Dongşiang ve Tu milliyetlerinin dillerine daha yakındır. Günümüzdeki Moğolca ile olan farkı nispeten büyüktür. Bu dilin özelliklerinin daha çok eski Moğolca’ya yakın olduğu bilinmektedir. Yani, 13-14 yüzyıllardaki Moğolca’nın özelliklerini muhafaza etmiştir (Wuyongming 1984: 37-38).

Doğu Sarı Uygurcasının özellikleri: Bugünkü Moğolca’ya göre daha çok 13-14. yüzyıllardaki Moğolca’ya yakındır, bu dönem Moğolcasının sözlük ve fonetik özelliklerini muhafaza etmiştir. Özellikle söz başında “h” fonemasının sık gözükmesi dikkat çekicidir. Bu özellik de aslında eski Moğolcacin özelliklerindedir.

Doğu Sarı Uygurcudaki başka dillerden alınan sözcükler çoktur. Yaklaşık 1/3’i ise başka dillerden alınan sözcüklerdir. Bunlar içinde Çincenin oranı nispeten fazladır. Özellikle yeni kavramlar, teknolojik ürünlerle ilgili sözcükler hepsi Çince’den gelmez. Çince’nin oranı ÇKP iktidarı sonrasında hızla çoğalmıştır. Türkçe kökenli sözler, diğer Moğolca kökenli dillerdekenden daha fazladır (Junast 1981: 8).

Batı Sarı Uygurcasının özellikleri: fonetik yapısı diğer Türk lehçelerine göre biraz karışıktır. Ünlü uyumu, sistematik değildir. İyelik ekleri yoktur. Sayılarda, 11 den 19’a kadar olan ve 21 ‘den 29’a kadar olan şekli ve yapıları eski Türkçe dönemi ile aynıdır. Sayı hesaplama şekli eski Türk döneminin özelliklerini muhafaza etmiştir.

Esas sözlüğünde bugünkü Türk lehçelerinde olmayan ancak, eski Türk ve Uygur döneminin yazıtlarında bulunan sözcükler vardır. İslâm öncesi

Türkçe ile çok yakındır. Ayrıca Batı Sarı Uygurca'da Çince, Moğolca, Tibetçe'den alınan çok sayıda kelimeler bulunmaktadır. Çok az sayıda Arap-Fars dillerinden alınmış kelimeler de bulunmaktadır (Zhongjinwen 1994: 482).

Sarı Uygurlar, aslında bağlı bulunduğu genel Türk kültür çemberinden uzak kalmasından dolayı, ana bölgedeki (Merkezî Türk Kültür Sahası) değişme ve gelişmelerden uzak kalmış; bulunduğu bölgenin Çin-Tibet dilleri çemberine ait bölge olmasından dolayı gittikçe Çince ve Tibetçe'nin etkisine özellikle, son yüzyıllarda Çincenin yoğun etkisi altına girmiştir. Bu durum Sarı Uygur Türkçesinin ses, sözlük ve cümle yapılarında bazı değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olup, genel Türkçe içinde ayrı bir konum arz etmesine vesile olmuştur (Zhongjinwen 2002: 277-278).

Sarı Uygurlar Yağlakar merkezli Türkçe konuşanlar ve Beglerbegi/Şıki Otok Merkezli Moğolca konuşanlar olarak iki grup halinde günümüze kadar varlığını sürdürmüşlerdir. Onların doğuya göç etmelerinden sonra, tabi oldukları esas dil ve kültür çevresinden ayrılması, Linguistik olarak çok farklı olan Tibetli ve Çinli unsurları ile bir arada yaşaması sonucu, dildeki birliğin gerçekleşmesi de imkânsız hale gelmiştir. Dillerine Çin ve Tibet kökenli sözcükler fazlasıyla girmeye başlamıştır. Ayrıca zamanla ortak iletişim dili olarak Çince, Sarı Uygur dünyasında kendi egemenliğini kurmuştur (Wuyongming 1984: 40).

2. Sarı Uygurların Dil Kullanımı İle İlgili Veriler ve Sosyolojik Olarak Yorumlanması

Sarı Uygurlar dili üzerine yapılan araştırmalar sayı cihetinden az değildir. Ama işbu araştırmalar incelemeye tabi tutulduğunda, genellikle linguistik ağırlıklı olup sosyo-linguistik açıdan yapılan sosyolojik incelemeler yok denecek kadardır⁸. Tarafımızdan gerçekleştirilen araştırma genellikle onların

⁸ İlgili konudan Wangyuanxin'in bazı çalışmaları vardır. Örneğin, WANG Yuanxin/王远新. “通婚对肃南裕固族自治县各民族语言使用特点的影响 /Tonghun Dui Sunan Yuguzu Zizhixian Ge Minzu Yuyan Shiyong Tedian De

dil kullanımı ve onların kendi dillerine yönelik olan tutumlar üzerinde olmuştur. Anket çalışması ile elde edilemeyen bilgiler ise mülakat, gözlemlerde ve onlarla birlikte yaşama esnasında elde edilmiştir.

Tablo 1: Hane Halkı Reislerinin Yaş Dağılımı

Hane halkı reislerinin yaşı	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
35-44	114	34,5
25-34	79	23,9
45-54	61	18,5
55-64	36	10,9
65 ve daha	27	8,2
Cevapsız	8	2,4
15-24	5	1,5
Toplam	330	100,0

Sarı Uygurların mevcut nüfus yapısı incelendiğinde, Sarı Uygurların genç nüfus yapısına sahip olduğu anlaşılıyor. Pilot çalışması sonucunda, yaşça ilerlemiş olan hane halkı reislerinin kendi kültürel değerlerine daha hakim olduğu, hızla değişmekte olan toplumsal dokuyu ve bugünkü sosyo-kültür yapısını en iyi temsil edecek olanların orta yaşlı kesim olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla anket uygulaması sürecinde mümkün olduğu kadar orta yaşlı hane halkı reisleriyle görüşmeye özen gösterilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, anketimize katılan deneklerin %34.5’lik oranını 35-44 yaş grubu, %23.9’luk oranını ise 25-34 yaş grubundakiler teşkil etmektedir. 45-54 yaş grubu ise, %18.5’lik oranı teşkil etmiştir. 55 yaş ve üstü olan katılımcıların oranı ise %19.1 civarında olmuştur. %1.5’lik küçük

Yingxiang (Karışık Evliliğin Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesindeki Çeşitli Milliyetlerin Dil Kullanım Özelliklerine Olan Etkileri)”, *满语研究/Manyu Yanjiu (Mançu Dili Araştırmaları)*, Sayı 1, Yıl 1996-1, S. 57-66. WANG Yuanxin/王远新, 裕固族的语言态度/Yuguzude Yuyan Taidu” (Sarı Uygurların Dil Tutumları Üzerine)’, *Zhongjinwen: Zhongguo Yuguzu Yanjiu Jicheng/中国裕固族研究集成/ Çin Sarı Uygur Araştırmaları Külliyyatı*, Pekin: Minzu Chubanshe/民族出版社/Milliyetler Neşriyatı, 2002.

oran ise 15-24 yaş grubundakilerden oluşmuştur. Kısacası deneklerin büyük çoğunluğunu orta yaşlı ve daha üstü yaş grubundakiler oluşturmuş bulunmaktadır. Yani, yaşları 35-54 arasında olan deneklerin oranı %53'tür.

Tablo 2: Hane Halkı Reislerinin Bağlı Oldukları Topluluk

Bağlı Olduğu Topluluk	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Batı Sarı Uygur	202	61,2
Doğu Sarı Uygur	128	38,8
Toplam	330	100,0

Bilindiği gibi Sarı Uygurlar yaşadıkları coğrafi bölge ve konuştukları dile göre Doğu ve Batı olarak iki kola ayrılmaktadırlar. Araştırmamız her iki grup içinde ayırım gözetilmeksizin yapılmıştır. Anketimize katılan deneklerin %38.8'ini, Moğolca konuşan Doğu Sarı Uygurlarının, %61.2'sini ise, Türkçe konuşan Batı Sarı Uygurlarının oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Hane Halkı Reislerinin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyeti	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Erkek	221	67,0
Kadın	109	33,0
Toplam	330	100,0

Anketimizi cevaplayan hane halkı reislerinin %67'sini erkekler oluştururken, %33 gibi önemli bir kısmını ise kadınlar oluşturmaktadır.

Bugün Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesindeki, Sarı Uygurların yoğun olarak yaşadıkları köylerdeki Sarı Uygurların nüfus durumları, aşağıdaki tablo 4'te verilmiştir. Tablo 4'de görüldüğü gibi, Sarı Uygurlar, özerk ilçenin toplam 6 bölgesinden 4'dündeki 16 köyün 12'sinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Çin'deki Sarı Uygurca'da bu köylerin dokuzunda yaygın olarak konuşulmaktadır.

Kangle bölgesinin tamamında ve Huangcheng bölgesinin Beitan ve Dongtan köylerinde de Doğu Sarı Uygurcası, Minghua ve Dahe

bölgelerindeki 6 köyün hemen hemen tamamında Batı Sarı Uygurcası konuşulmaktadır. Ayrıca, Huangcheng bölgesinin Maying köyünde de Batı Sarı Uygurcası konuşulmaktadır.

Tablo 4: Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesindeki Sarı Uygurların Dağılımı

Bölgeler	Toplam Nüfusu		Bölgelere Bağlı Köyler	Toplam Nüfusu				
	İçindeki Sarı Uygur	Toplam İçindeki oranı		İçindeki Sarı Uygur	Toplam İçindeki oranı	Toplam Hane Sayısı		
Hongwansi	7,866	2,139	%27.19		7866	2139	%27.19	623
Huangcheng	8,560	1,940	%22.66	Maying	663	304	%46	97
				Dongtan	1,128	566	%50	153
				Beitan	881	505	%57.32	115
Dahe	4,257	1,783	%41.88	Jiugaigou	1,141	849	%74.4	244
				Xue quan	843	548	%65	185
				Shui guan	590	311	%52.71	45
Kangle	4,389	1,922	%43.79	Hongshiwo	1,279	1,135	%88.74	333
				Yang ge	459	459	%100	89
				Qing long	559	374	%66.9	95
Minghua	2,220	1,987	%89.50	Lian hua	410	398	%97.07	143
				Qian tan	359	241	%67.13	77
				Ming hai	1,167	1,152	%98.7	348

Kaynak: Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi Milliyetler ve Din İşleri Dairesi tarafından temin edilmiş olan “Nüfusu Nispeten az Olan Milliyetlerin Genel Durumlarını İnceleme Anketi”

(人口较少民族社区基本情况调查表、肃南县民族宗教局 2001 年统计)ndeki veriler ile

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesinin İstatistik Yıllığı (2000), temel alınarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 4’de görüldüğü gibi Sarı Uygurca’nın konuşulduğu köylerin nüfusunun en az yarısı Sarı Uygur kökenlidir. Bazı köyler örneğin, Yangge köyünün tamamı Sarı Uygur kökenlilerden oluşmaktadır. Bu köyde, Çinlilerin olmamasının en önemli nedenlerinden biri köyün dağlık ve çok yüksekte bulunması olup Çinlilerin buralara alışamamasıdır. Çinlilerin

sayıca az olduğu veya Çin kültürünün etkisinden uzak kalan köylerdeki insanların konuştukları dilin, daha saf ve telaffuzun daha düzgün olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, Sarı Uygurların kendi yazısının bulunmamasından dolayı, Sarı Uygurlar kendi dillerini sadece evlerinde kullanmakta ve öğretmektedir. Böylece dil çevresi de gittikçe daralmaktadır. Çünkü gittikçe yoğunlaşan Çinli nüfusu, Çinlilerin Sarı Uygur yerleşimlerinin aralarına sızmasına, karışık oturulmasına neden olmuştur. Ayrıca, artan karışık evlilikler Sarı Uygurca'nın kullanıldığı ve öğrenildiği çevreyi daraltmaktadır. En yoğun karışık yerleşim birimi olan ilçe merkezindeki Sarı Uygurlar, dışarıda tamamen Çince konuşurlarken sadece evlerinde—eğer karı koca Sarı Uygur ise- çok az Sarı Uygurca konuşmaktadırlar. Karışık evliliklerde ise, ortak dil her zaman Çince olmuştur (Zhongjinwen 2002: 279).

Tablo 4'deki koyu renkte olan köylerde yaşayan Sarı Uygurların çoğu, Batı Sarı Uygur Türkçesini konuşmaktadırlar. Ancak araştırmamız esnasında, Qiantan köyünün tamamı, Lianhua ve Shuiguan köyünde yaşayan Sarı Uygurların çoğunun artık Çince konuşmaya başladıkları ve kendi dilini tamamen unuttukları ya da unutmaya başladıkları gözlemlenmiştir. Tablo 4'de gözüktüğü gibi, bu köylerde yaşayanların en az yarısını Sarı Uygurlar oluşturmaktadırlar.

Araştırmamız sonucunda, Doğu Sarı Uygurca'sını konuşanların yaşadığı Qinglong köyündekilerin tamamının Çince konuşmaya başladıkları ortaya çıkmıştır. Diğer köylerde yaşayanların çoğu, kendi dillerini konuşmaktadırlar. Ancak araştırmamız esnasında Beitan köyünde yaşayan bir çok Sarı Uygurların, Tibetçe konuşabildikleri hatta bazılarının kendilerini Tibetli olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni sorulduğunda, Sarı Uygurların sayıca çok azınlıkta olduğunu ve hızla Çinlileştiğini, Tibetlilerin ise büyük bir milliyet olduğunu ve Çinlileşmek yerine Tibetlileşmenin daha iyi olacağını belirtmişlerdir. Bu görüşü savunanlara göre, Çinliler kültürel ve ırki olarak onlardan geridirler. Sarı Uygurlar aslında büyük milliyet idi, ancak bugün küçülmüş olup onlar Tibetlilere daha

yakındırlar⁹. Sahada bulunduğumuz sıralarda, gençlerin düğünlerinde Tibet millî giysilerini giydiklerini, karışık evlilik yapan gençlerin Çinli kızlara dahi bu çeşit elbiseleri giydirerek düğün merasimi yaptığı bizzat gözlemlenmiştir.

Qiantan köyü ve Huangnipu Özerk köyündeki Sarı Uygurlar, geçmişte Batı Sarı Uygurca'sını kullanmışlardır. Ancak yerleştikleri bölgeye sonradan gelen Çinli göçmen çiftçilerin çoğalması ve yaşam tarzının hayvancılıktan çiftçiliğe değişmesi sonucunda, çevresindeki Çinlilerin etkisiyle, gitgide kendi dillerini unutarak Çin dilini konuşmaya ve Çin yazısını kullanmaya başlamışlar (Bazhanlong 1988: 62). Bu durum konar-göçer hayata son verilip, yerleşik hayata geçmeye başlayan yarı hayvancılık yarı çiftçilik ile uğraşan aileler içinde geçerlidir. Aslında buna benzer kültürel Çinlileşmeler, Çin'in kuzey, kuzeydoğu ve hatta kuzey batı kesimlerinde yaşamış ve yaşayan kuzey kavimlerinin Çinli nüfusa yakın bölgelere yerleşmesi ya da onların arasına Çinli nüfusunun gelip yerleşmesi ile gerçekleşen bir ananedir. Konar göçer hayat tarzındaki kuzey kavimleri Çinlilerle karışık yaşamaya başladıktan sonra, hiçbir zaman kültürel olarak yok olmaktan kurtulamamıştır.

İlçe merkezinde (Hongwansı) ise, çok az sayıdaki Sarı Uygurlar, kendi aralarında Sarı Uygurca konuşmaktadır. Devlet dairelerinde çalışanlardan kendi aralarında, Sarı Uygurca konuşanlara rastlanılmamıştır. Bu husus ile ilgili olarak yaptığımız mülakat ve görüşmelerde¹⁰ şu hususları öne sürmüşlerdir: *“Çinliler çok ince düşünen şüpheli millet olduklarından dolayı, onların yanında kendi dilimizde konuşunca hemen alınıyorlar ya da yanlış anlayarak hakkımızda önyargılı davranıyorlar. Hatta bu nedenlerden dolayı bizi aşağılıyorlar, yükselmemiz bile engelleniyordu...bu nedenlerden ötürü artık her kes Çince konuşuyor ve konuşmak zorundadır. Konuştuğumuz*

9 19.11.2001 tarihinde saat 18:00-19:40 arasında Anlifu ile Huangcheng bölgesi, Beitan Köyü Beifeng mahallesinde bulunan evinde yapılan mülakat.

10 13.11.2001 tarihinde saat 13:00-14:00 arasında Anyulin ile Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi, Din ve Milliyetler İşleri Dairesinde yapılan mülakat. 07.11.2001 tarihinde Minghua Bölgesi Qiantan köyünde Köy başkanı Anxiangzhang ile yapılan mülakat.

Çince, Çinlilerinki kadar iyi olmazsa dahi alay konusu oluyoruz. Bu nedenle bazı kimseler evlerinde de Çince konuşuyorlar. Çocuklarının Çince'sinin daha güzel olmasını istiyorlar..” aslında bu bir Çin'e özgü olan asimilasyon'un psikolojik yollarla kendine benzeştirme sürecindeki bir kesitten ibarettir. Politik kaygı halledilmiş olan Çinli olmayan milletler, birlikte yaşama sürecinde, çoğunlukta bulunan Çinliler çeşitli psikolojik davranışlar ile onları kendilerine benzeştirirler veya kendi değerlerinin kabul edilmesine neden olurlar. Görünürde bu nevi benzeşme süreci zorla yapılmıyor, gayet doğal ve Çinli olmayan milliyetlerin kendi isteğiyle gerçekleşiyormuş gibi oluyordu.

İlçe merkezindeki, gençler artık kendi aralarında bile Çince konuşmaktadır. Çok az sayıdaki gençler kendi dillerini konuşabilmektedirler. Ancak, gençlerin bildikleri Sarı Uygurca sözcükler, yaşlılara nazaran hızla azalmakta, telaffuzları da Çincenin etkisiyle çok bozuktur (Bazhanlong 1988:62). Dolayısıyla, Sarı Uygurların yaşlıları, gençlerin kendi dillerini unutmalarından, en azından sayıları bile sayamamalarından fazlasıyla rahatsızdır. Onlara göre dilin unutulması demek, Sarı Uygurluğun unutulması ve sonunda kendilerinin bile yetiştirdikleri çocukları tarafından unutulması demek oluyordu (Hongping 2002: 312).

Tablo 5: Hane Halkı Reislerinin Konuşabildiği Diller

		Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Doğu Sarı Uygurca	Hayır	192	58,2
	Evet	134	40,6
	Cevapsız	4	1,2
	Toplam	330	100,0
Batı Sarı Uygurca	Evet	182	55,2
	Hayır	145	43,9
	Cevapsız	3	,9
	Toplam	330	100,0
Çince	Evet	294	89,1
	Hayır	34	10,3
	Cevapsız	2	,6
	Toplam	330	100,0
Tibetçe	Hayır	305	92,4
	Evet	22	6,7
	Cevapsız	3	,9
	Toplam	330	100,0
Moğolca	Hayır	313	94,8
	Evet	14	4,2
	Cevapsız	3	,9
	Toplam	330	100,0

Anketimize katılan hane halkı reislerinin konuşabildikleri dillerin oranları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Yani Doğu Sarı Uygurcasını konuşabilenlerin oranı %40,6, Batı Sarı Uygurcasını konuşabilenlerin oranı ise, %55,2'dir. Anketimize katılanların toplamı içinde, Doğu Sarı Uygurlarının oranının %38,8 ve Batı Sarı Uygurlarının %61,2 olduğu göz önünde bulundurulursa, Doğu Sarı Uygurcasını konuşabilenlerin oranlarının, ankete katılan Doğu Sarı Uygurlarından daha fazla olduğu ortaya çıkarken,

Batı Sarı Uygurlarında ise, durum tam tersidir. Bunun nedeni aslında, Batı Sarı Uygurları arasındaki bazı kimselerin her iki dili konuşabilmelerinden ve Qiantan gibi köylerde yaşayan Batı Sarı Uygurların kendi dillerini unutmaya başlamasından kaynaklanmıştır. Bundan başka Çince konuşabilenlerin oranı ise, %89.1 olup konuşamayanların oranı ise, sadece %10.3'tür. Yaptığımız saha araştırması sürecinde, Çinceyi hiç bilmeyen birine rastlanılmamıştır. Sadece yaşça çok büyük olan bazı kimseler Çince konuşamamaktadırlar. Çince bilmediklerini söyleyenler bile aslında, kendi derdini anlatabilecek kadar biliyorlardı. ÇKP iktidarı sonrasında yetişen ve büyüyenlerin hemen hemen tamamı Çince konuşabilmektedirler.

Tablo 6: Hane Halkı Reislerinin Yazabildiği Diller

Çince	Evet	279	84,5
	Hayır	46	13,9
	Cevapsız	5	1,5
	Toplam	330	100,0
Tibetçe	Hayır	317	96,1
	Evet	7	2,1
	Cevapsız	6	1,8
	Toplam	330	100,0
Moğolca	Hayır	323	97,9
	Cevapsız	7	2,1
	Toplam	330	100,0

Sarı Uygurların günümüzde kendilerine özgü millî yazıları bulunmamaktadır¹¹. Bu nedenle, iletişimde Çin yazısını ve dilini

¹¹ Sarı Uygurların, Uygur döneminde ve sonraki Kansu Hanlıkları dönemlerinde, eski Uygur yazısını kullandığı kesindir. Ancak bu yazıyı ne zamana kadar kullandığı belli olmamaktadır. "Altun Yaruk"un Malov tarafından Sarı Uygur bölgesinden bulunmuş olması, onların 18. yüzyıllarda hala kendi yazılarını kullanmakta olduğuna da işaret ediyordu (Baskakov 1982: 524). Çünkü, Malov'un bulunduğu "Altun Yaruk" Beşbalıklı Siñkuseli Tutung tarafından, Çince'den Uygur Türkçesine çevrilmiştir. Ancak Malov'un bulunduğu "Altun Yaruk" ise 1687 yıllarında aslından el yazmasıyla kopya edilmiş versiyonu idi. Batı Uygurlarının bu dönemlerde, tamamen İslâmlaştığı göz önünde bulundurulursa, bu kopyanın kesinlikle Budist Uygurlar yani Sarı Uygurlar tarafından yapılmış olduğu ortaya çıkar. Bununun, en azından

kullanmaktadırlar. Çin yazısının Sarı Uygur toplumunda yaygın olarak kullanılması ancak ÇKP iktidarı sonrasında olmuştur. Bu nedenle, ÇKP iktidarı sonrasında doğanların büyük çoğunluğu Çince yazabilmektedirler. Bu durum, uygulamış olduğumuz anketteki sorulardan elde edilen verilerde de gözükmektedir. Yani, deneklerin %84.5'i Çince yazmayı bildiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmalarımızda, şöyle bir husus dikkat çekici olmuştur: Sarı Uygurca'nın tabii olduğu Altay dilleri ailesi ile Çince'nin bağlı olduğu Çin-Tibet dilleri ailesi arasında, her hangi bir yakınlığın bulunmaması, aralarında herhangi bir geçişliliğin olmamasını ortaya çıkartmıştır. Bu nedenle, Sarı Uygurca'ya tam hakim olan birinin, Çince öğrenmesi ve öğrenenin düzgün konuşabilmesi çok zor olurken, Çince'ye tamamen hakim olan birinin, düzgün Sarı Uygurca konuşabilmesi de çok zor olmaktadır. Dolayısıyla Çince eğitimde büyüyen gençler, Sarı Uygurca'yı konuşamamakta ve bu dili konuşma isteği de yok denecek kadar az olmaktadır. Onlar ile yaptığımız sohbetlerde, Sarı Uygurca ile kendi duygu düşüncelerini tam olarak ifade edemediklerini dolayısıyla, Çince ile kendi duygu ve düşüncelerini daha kolay ifade edebildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Sarı Uygurlarda, kendi dilini yaşatma sevgisi bulunmakla birlikte,

Sarı Uygur din adamlarının, eski Uygur yazısının Qing sülalesinin ilk dönemlerinde (17. yy'in sonu 18.yy'in başları) kullanmakta olduğu ortaya çıkacaktır (Chenzongzhen 1991: 287-288).

Sarı Uygurlar arasında Tibet Budizm'inin iyice yerleşmesinden sonra, tapınak merkezli Tibet Budizmi eğitimi de, kendini göstermeye başlamıştır. Ayrıca bazı boyların özellikle, Moğolca konuşan Sarı Uygurlardan bazılarının, Tibetlilerle yan yana yaşamalarından dolayı, bir çok Sarı Uygur Tibetçe konuşabilmekte ya da yazabilmekteydi. Bu nedenle, Qing sülalesinin son dönemlerine doğru Sarı Uygurların sınırlı olarak Tibet dili ve yazısını kullanmış oldukları bilinmektedir (Bazhanlong 1988: 62). Günümüzde bile, Sarı Uygurların Tibetçeye ve Tibet yazısına olumlu yaklaşımı olduğunu söylemek mümkündür. Bugün Sarı Uygur Özerk İlçesinin bir çok önemli yerlerdeki tabelalarda, Çince ile birlikte Tibet yazısı bulunmaktadır. Örneğin, İlçe merkezindeki Sunan Oteli, Hastane, Lokantalara asılmış olan tabelalarda Çince ve Tibetçe yazılar bulunmaktadır. Bundan başka, İlçe merkezindeki anıtın bir tarafı Çince diğer tarafı ise Tibetçe'dir. Sarı Uygurlar, bunlardan hiç rahatsızlık hissetmemektedirler (Wangyuanxin 2002: 308). Orta yaşlılardan bazı kimseler kendilerinin Tibetçe bilmelerinden dolayı kendilerini Tibetlere daha yakın hissetmekle birlikte daha emniyetli görünüm sergilemektedirler.

1958 yılından sonraki zorlanma ve aşığılanmalar sonrasında yavaş yavaş şekillenmeye başlayan bilinçsiz Çinlileşme psikolojisinin dürtüsüyle, Çince'ye hakim olanlara "kültürlü" biri olarak bakma anlayışı da aslında genç neslin, Çince'ye ve Çin kültürüne daha hızlı uyum sağlamasına yardımcı olmuştur (Wangyuanxin 2002: 308).

Sarı Uygurlar içinde, erken Çince öğrenen ve Çinliler ile bütünleşenler, Huangnipu köyündekilerdir. Çince konuşmasını ve yazı dilini sürekli geliştiren bir Sarı Uygur ya da Sarı Uygur grubu, gün geçtikçe kendi dilinden tamamen kopmakta ve Çin dili yazısını tamamen benimsemektedir (Zhongjinwen 2002: 179).

Sarı Uygurların, Tanrı dağ Uygurlarından (Müslüman Uygurlardan) tamamen kopması ve gayri Türk milliyetleri içinde kalması, Sarı Uygur Türkçesinin fonetik, özellikle, ünlü uyumunun ağır derecede bozulmasına neden olmuştur. Yazının olmamasıyla birlikte dilde hiç gelişme olmamıştır. Üstelik dili kalıplaştırıcı eğitim sisteminin sonraları tamamen Çince ile yapılması ise dili sadece aile dili olmasına neden olmuştur. Bu nedenlerle, ağız farkları da ortaya çıkmaya başlamıştır (Zhongjinwen1997: 18). Sarı Uygurların Doğuya göç etmesiyle, Tibetliler ve Çinliler ile daha sıkı ilişki içinde olmuştur. Bu ilişkinin sıkılaşması, etkisini dilde özellikle, dilin sözlük kısmında, kendini göstermeye başlamıştır. Tibet Budizm'ine ait olan sözcükler doğrudan Tibet dilinden girmiştir. Kansu Uygurları dönemine ait eserlerde bulunmayan Çince sözcükler, Sarı Uygurcaya bundan itibaren girmeye başlamıştır. Siyaset, ekonomi, idarî ve askeri kavramlar esasen Çince'den girmiştir (Baskakov 1982: 545, Chenzongzhen 1985: 210):

Tablo 7: Hane Halkı Reislerinin Sarı Uygurca'yı Anlama Düzeyi

Sarı Uygurca'yı anlama düzeyi	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Tamamen	264	80,0
İdare eder	29	8,8
Biraz	20	6,1
Anlayamıyorum	16	4,8
Cevapsız	1	,3
Toplam	330	100,0

Hane halkı reislerinin Sarı Uygurca'yı anlama düzeyi çok farklıdır, kimileri tamamen anlayabilirlerken, kimileri ancak bazı kelimeler ile sınırlı kalmaktadır. Anketten elde ettiğimiz verilere bakıldığında durum daha açıklığa kavuşmaktadır. Yani **tamamen anlayabilenlerin oranı %80** iken, idare edebilecek düzeyde olanların **%8.8**, **biraz anlayabilenlerin ise %6.1**'dir. Hiç anlayamayanların oranı ise **%4.8**'dir.

Tablo 8: Hane Halkı Reislerinin Sarı Uygurca'yı Konuşma Düzeyi

Sarı Uygurca'yı konuşma düzeyi	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Tamamen	250	75,8
İdare eder	32	9,7
Konuşamıyorum	24	7,3
Biraz	23	7,0
Cevapsız	1	,3
Toplam	330	100,0

Bazı Sarı Uygurlar kendi dillerini anlayabilmekte ancak konuşamamaktadırlar. Bu durum genç nesillerde gittikçe yaygınlaşmaktadır. Çünkü, Çinceye tamamen hakim olan ve Çin tarzı zihniyet ile fikir yürüten biri için, Türkçe ya da Moğolca konuşmak değil, telaffuz etmek dahi çok zor olmakla birlikte, onlara göre, bu dilleri öğrenmek/konuşmak anlamsız gelmektedir. Bu durum, günümüz Sarı Uygurlarının yeni nesillerinde daha da yaygınlaşmaktadır. Anketten elde edilen verilere bakıldığında, tamamen konuşabileceklerini belirtenlerin oranı %75.8 olup idare edecek kadar konuşabilenlerin oranı ise %9.7'dir. Hiç konuşmayı bilmeyenlerin oranı

%7.3 olup, hiç anlayamayanlardan daha yüksektir. Saha çalışması esnasında Sarı Uygurların çoğunluğunda, kendi dilini konuşamamayı bir çeşit eksiklik veya kusur olarak algılama kompleksinin yaygın olduğu gözlenmiştir. İşte bu nedenle, Sarı Uygurca'yı çok iyi konuşamayan bazı kimseler, çoğu zaman bu soruyu cevaplarırken, “Tamamen” şikkını seçmişlerdir.

Tablo 9: Hane Halkı Reisleri Çocuklarının Sarı Uygurca'yı Anlama Düzeyi

Çocukların Sarı Uygurca'yı anlama düzeyi	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Tamamen	136	41,2
İdare eder	80	24,2
Anlayamıyorlar	64	19,4
Biraz	31	9,4
Cevapsız	19	5,8
Toplam	330	100,0

Günümüzde Sarı Uygur çocukları, okuldaki eğitiminin Çin dili ve yazısıyla yapılmasından ve kendi dilini öğrenecek kanalların sürekli daralmasından hatta yok olmasından dolayı kendi dilini konuşmamakta yada anlayamamaktadırlar. Anketimize katılan deneklerin %42.2'si kendi çocuklarının kendi dillerini “tamamen” konuşabildiklerini belirtirlerken, %24.2'si idare edecek kadar konuşabildiklerini belirtmişlerdir. Hiç anlayamayanların oranı ise %19.4'tür. Sarı Uygurların geleneksel yaşam tarzında ortaya çıkan ciddi değişmeler (Konar-göçerlikten yerleşik hayata geçmesi), bölgesinde çoğalan egemen kültür unsurlarının da etkisiyle veya yarattığı rekabetten dolayı kendi çocuklarını okutma ve toplumda iş edindirme kaygısı onlarda hakim olmuştur. Toplumda yer ve iş edinmenin tek yolu vardır o da Çince'ye ve Çin kültürüne hakim olmaktır. Bu nedenle günümüz Sarı Uygurları bölgesinde Doğum Kontrol politikasını en iyi icra eden, çocuklarının öğrenimine diğer azınlıklara nazaran (örneğin, Dong'an, Baoşiang ve hatta Tibetli) daha fazla önem vermektedir. İşte bu nedenler bir taraftan yeni neslin kendimi iyi yetiştirmesine imkan verdiyse diğer taraftan kendi dilinden ve kendi kültüründen kopmasına neden olmaktadır. Bu durumu aşağıdaki Tablo 10'dan da görebiliriz.

Tablo 10: Hane Halkı Reisleri Çocuklarının Sarı Uygurca'yı Konuşma Düzeyi

Çocukların Sarı Uygurca'yı konuşma düzeyi	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Tamamen	120	36,4
Konuşamıyorlar	79	23,9
İdare eder	59	17,9
Biraz	53	16,1
Cevapsız	19	5,8
Toplam	330	100,0

Hane halkı reisleri, çocuklarının Sarı Uygurca'yı tamamen konuşabilenlerin oranı %36.4 olup, idare edecek kadar konuşabilenlerin oranı %17.9, biraz konuşabilenlerin oranı ise %16.1'dir. Konuşamayanların oranı ise, %23.9'dur. Bu durum, Sarı Uygur çocuklarının kendi dillerini unutmaya başladıklarını göstermektedir.

Tablo 11: Hane Reislerinin Evinde Sarı Uygurca Konuşabilen Kişi Sayısı

Sarı Uygurca konuşabilenlerin sayısı	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
2	67	20,3
3	65	19,7
1	58	17,6
5	51	15,5
4	45	13,6
Bilen yok	20	6,1
6 ve daha fazla	19	5,8
Cevapsız	5	1,5
Toplam	330	100,0

Hane halkı reislerinin evlerinde, Sarı Uygurca konuşabilenlerin sayısına bakıldığında, yoğunluğun belli bir rakama odaklaşmadığı görülmüştür. Hane halkı reislerinin verdikleri bilgiye göre, evlerinde Sarı

Uygurca konuşanların sayısı iki olduğunu belirtenlerin oranı %20.3, üç kişi konuşanların oranı %19.7, bir kişi konuşanların oranı ise %17.6'dır. Dört ve beş kişi konuşanların oranı ise ayrı ayrı olarak %13.6 ve %15.5'tir. Sarı Uygurca konuşmayı bilenlerin hiç olmadığını belirtenlerin oranı ise %6.1'dir.

Tablo 12: Hane Halkı Reislerinin Çince Düzeyi

Çince Düzeyi	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Konuşabiliyor ve yazabiliyorum	248	75,2
Konuşabiliyorum ancak yazmasını bilmiyorum	53	16,1
İdare eder	26	7,9
Biraz biliyorum	2	,6
Cevapsız	1	,3
Toplam	330	100,0

Hane halkı reislerinin büyük çoğunluğu Çinceyi konuşabilmekte ve yazabilmektedirler. Ancak bazıları, konuşabilmekte ancak yazamamaktadırlar. Bu durum aslında, Sarı Uygurlarda Çince öğrenim ve öğretiminin geç dönemlerde başladığını, Çincenin hızla yaygınlaşabildiğini de gözler önüne sermektedir. Tablo 11'den de görebileceğimiz gibi, hane halkı reislerinin %75.2'si Çinceyi konuşabilmekte ve yazabilmektedirler. %16.1'i ise konuşmasını bilmekte ancak yazamamaktadırlar. Ancak, %7.9'u idare edecek kadar bildiğini belirtmişken, %0.6'lık bir kesim sadece biraz bildiğini belirtmişlerdir.

Tablo 13: Hane Halkı Reislerinin Evlerinde En Sık Kullandığı Dil

Evde sık kullanılan dil	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Sarı Uygurca	166	50,3
Çince	107	32,4
Karışık	54	16,4
Tibetçe	2	,6
Cevapsız	1	,3
Toplam	330	100,0

Sarı Uygurların ilçede ve Çinliler ile karışık oturduğu bölgelerdekileri genellikle evlerinde de Çince konuşmaktadırlar. Karışık evlenenler ise (hangi milliyetten evlenirse evlensin), mutlak surette Çince konuşmaktadırlar. Son yıllarda, özellikle kırsal kesimlerdeki ilk okul yönetiminin velilerden çocuklarıyla kendi dillerinde az konuşmasını mümkün olursa tamamen Çince konuşmalarını—böyle yaptıklarında, çocuklarının okuldaki başarısı açısından yararlı olacağını belirtmeleri üzerine artık köylerde bile hane halkı evlerinde Çince konuşmaya başlamışlardır. Yani, evlerinde en çok Sarı Uygurca konuştuklarını belirtenler %50.2, Çince konuşanlar %32.4 olup karışık konuşanların oranı ise %16.4'tür. Sarı Uygurca konuştuklarını belirtenlerin önemli bir kısmının aslında, karışık yani Çince ile Sarı Uygurca'yı karıştırarak konuşanlar olduğu saha araştırması sürecinde gözlenmiştir. Özellikle, genç kesim ve genç evlilerin çoğu artık en çok Çince kullanmaktadırlar. Onlara göre, Çince kendi duygu ve düşüncelerini daha detaylı ve ince ifade etmede daha kolay oluyordu.

Tablo 14: Hane Halkı Reislerinin Sohbet Ederken, En Sevdiği Dil

Sohbette en çok sevilen dil	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Sarı Uygurca	182	55,2
Çince	96	29,1
Karışık	47	14,2
Tibetçe	4	1,2
Cevapsız	1	,3
Toplam	330	100,0

Hane halkı reislerinin sohbet ederken en çok sevdiği dilin hangisi olduğuna dair sorulan soruya verilen cevaplara baktığımızda, Sarı Uygurca diyenlerin oranının nispeten yüksek olduğu (%55.2) olduğu ortaya çıkmıştır. Çince diyenlerin oranı ise %29.1, karışık diyenlerin oranı ise %14.2 olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımlı gözlem ve mülakatlardan, 40 yaş üstü Sarı Uygurların, mümkün olduğu kadar kendi dillerinde sohbet etmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, bazı Sarı Uygurlar sohbetlerde, daha çok Sarı Uygurca değil Çince konuşuyor olmalarına rağmen, böyle bir soru karşısında Sarı Uygurca'yı tercih etmektedirler. Aslında bu durum, Sarı Uygurlardaki kendi diline ve kültürüne olan düşkünlüğünü ve ona olan gururunu ve bir çeşit komplekslerini yansıtmaktaydı.

Tablo 15: Hane Halkı Reislerinin Dua Ederken Ve Tanrıya İçinden Hitap Ederken Kullandığı Dili

Dua dili	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Sarı Uygurca	206	62,4
Uygulanamaz	51	15,5
Çince	44	13,3
Tibetçe	25	7,6
Cevapsız	4	1,2
Toplam	330	100,0

İnsanlar, kendileri inandıkları tanrılarına sığındıklarında, içinden ona methiye ettiklerinde, istek-arzularını belirtirlerinde çoğu zaman kendi ana dilini tercih ederler. Bu aslında insan doğasında olan değişmesi çok zor olan bir psikolojik tutumdur. Sarı Uygurlar Tibet Budizm'ine tapan, dolayısıyla din dili Tibetçedir. Üstelik bu topluluk gitgide hızlanan Çinlileşme süreci ile karşı karşıyadır. Anketimize katılan hane halkı reislerinin çoğunluğu (%62.4) dua ederlerken kendi ana dilini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Çinceyi yaygın olarak kullanmalarına rağmen, dua ederken Çinceyi tercih edenlerin oranı sadece %15.5'tir. Ayrıca Tibet dilinde dua edenlerin oranı ise %7.6'dır.

Tablo 16: Hane Halkı Reislerinin Başkalarla Kavga Ederken/Söverken Kullandığı Dili

Kavgalarda kullandığı dil	Sıklık Oranı	Yüzdesi (%)
Yerel Çince	184	55,8
Sarı Uygurca	118	35,8
Ortak Çince	23	7,0
Cevapsız	5	1,5
Toplam	330	100,0

Çok uluslu toplumlar, ya da bir çok farklı milliyetlerin bir arada yaşadıkları toplumlarda, ortaya çıkan anlaşmazlıklarda, kavgalarda kullanılan argo-küfür benzeri karşı tarafı zedeleyici kelimeler çoğu zaman, ya her kesin anlayabildiği yaygın kullanılan dile ait kelimelerden oluşur ya da yerel şive hatta bazı grupların içinde geçerli olan ve sadece onların anlayabildiği anlamları içeren kelimelerden oluşur. Bu durum, grubun konumuna bağlı olarak ortaya çıkabilir. Yani bir grup azınlık konumunda ise ve baskı altında olduğunu hissediyorsa, bu grup karşı gruba yönelik itiraz ve memnuniyetsizliğini, karşı tarafın anlayamayacağı kelimeleri kullanmak suretiyle dile getirebilir. Bu durum aslında, genellikle azınlık konumundaki ya da baskı altındaki grubun sadece kendilerini tatmin etmesinden ve bir nevi içini rahatlatmasından başka bir işe yaramıyordu. Sarı Uygur toplumunda da yakın geçmişe kadar böyle durumun yaygın olduğunu günümüzde ise, sadece kırsal kesimlerde yaygınlığını koruduğu bilinmektedir. Bu nedenle, Sarı Uygurlar ile diğer gruplar özellikle Çinliler arasında anlaşmazlıklar çıktığında, Sarı Uygurlar çoğu zaman kendi dilini kullanmaktadırlar. Yukarıdaki tablo 16'dan görebileceğimiz gibi, hane halkı reislerinin çoğu (%55.8) yerel Çinceyi yani yaşadıkları bölgede yaygın kullanılan Kansu Çincesini kullanırlarken, %35.8'i ise kendi dillerini yani Sarı Uygurca'yı kullanmaktadırlar.

3. Genel Değerlendirme

Çin hızla gelişmekte, modernleşmekte olan çok uluslu ve çok kültürlü ülkedir. Geçen yüzyılın 80'li yıllarında başlayan "Reform ve Dışa Açılma",

90'lı yıllarda başlayan Çin tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisine geçiş, Çin'in tarihinde görülmemiş ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmasını sağlamıştır. Bu kalkınma aslında Çin'in sosyal bütünleşmesine de gayet olumlu katkı sağlamıştır. Bu süreç içinde ortaya çıkan sosyal hareketlilikler ve uygulanmakta olan etkili eğitim politikası farklı grupların hatta milliyetlerin Çinli merkezli etkileşime girmesinde belirleyici faktörlerinden olmuştur.

“Reform ve açılma” politikası, ardından uygulamaya konulan sosyalist piyasa ekonomisi diğer açıdan Çin içindeki doğu-batı farklılığını (başta ekonomik olmak üzere, toplumsal ve kültürel) ortaya çıkartmıştır. Yönetim bu nevi farklılığı ortadan kaldırmak, ülkenin toptan kalkındırılması ve refah toplumu kurma gayesini gerçekleştirmek için 90'lı yılların sonunda “Batı'yı Kalkındırma” projesini uygulamaya konmuştur. Adı geçen proje Çin'in sosyo-kültürel bütünleşmesi açısından büyük ehemmiyet taşımaktaydı. Çünkü Çin'in batısı ülke nüfusunda yaklaşık %10 gibi oranına sahip ama ülke toprağının yaklaşık %65'inden fazlasında yaşayan azınlıklar yaşadığı zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları olan geniş bölgelerdi. Bu süreç Sarı Uygur benzeri tam manası ile azınlık konumunda olan ve her alanda egemen kültür ile bütünleşmeye mecbur olan milliyetlerin daha hızla egemen toplum içinde yer edinmesini hızlandırmıştır. Bunun açık belirtileri ise, yukarda da görüldüğü gibi eğitim-öğretimin ve özerk ilçe idarî dilinin de Çince olması gibi nedenlerle Sarı Uygurlar hızla kendi kültürlerinden uzaklaşarak Çin kültürüne uyum sağlamaya başlamıştır. Eğitim-öğrenim düzeyi yükseldikçe kendi dillerini konuşmamakta, karışık evlilikler artmakta dolayısıyla ana dillerini konuşma alanı daralmaktadır. Daha gerçekçi tutum sergilemeye çalışan yeni nesil, kendi dillerinin korunması ve yaşatılması için o kadar da çaba sarf etmemektedir. Sadece orta yaşlı ve yaşlılar gidişattan hasretle söz etmektedirler.

Sarı Uygurlar, Yeni döneme (ÇKP iktidarı) kendi yazılarını kaybetmiş “Yazısız” milliyet olarak girdiğinden, Milliyetler siyasetinin bazı imkanlarından yararlanamamıştır. Özerklik hakkı elde etmiş olsalar dahi millî yazıları olmadığından ve tek millet iki dili hatta üç dili

kullandıklarından dolayı ortak yazı dili oluşturamamış, sonraları eğitim ve öğretim dili hatta idarî dil olarak Çinceyi benimsemek zorunda kalmıştır. Özellikle geçen yüzyılın 80’li yıllarından sonra artan istihdam kaygısı ve zorunlu eğitiminde etkisi ile Sarı Uygurların yeni nesilleri Çince eğitim ve öğretimi tamamen benimsemişlerdir. Araştırmamızda, Çinceye tamamen hakim olan ve Çin mefkuresini özümseyen birinin kendi dili ve kültüründen o kadar da uzak kaldığı görülmüştür. Her iki dile aynı anda hakim olan ve iki dilin ilişkilerini iyi bir şekilde bertaraf edebilenler görülmemiştir. Bu durum, belki iki dilin kesişme noktasının bulunmaması ve Çince’nin kendine özgü fonetik ve sözcük yapısıyla dil felsefesinden kaynaklanmış olabilir.

Son yıllarda bölgedeki bazı Sarı Uygur aydınlarının kendi kültürlerini korumak için girişimlerde bulunduğu hatta İlçe merkezinde kadrolu “Sarı Uygur Kültürünü Araştırma Merkezi” gibi yönetim destekli birimin kurulduğunu da bilmekteyiz. Onlar bir taraftan sözlü tarihlerini araştırırken, kendi dillerinin fonetik özelliklerine uygun Alfabe yaratma girişiminde olduğunu da biliyoruz.

Kaynakça

BASKAKOV, *突厥语言研究导论/Tujueyuyan Yanjiu Daolun (Türk Dilleri Araştırmasına Giriş)*, Pekin: Çin Sosyal Bilimler Akademisi Yayınevi, 1982.

BA Zhanlong/巴战龙. “西部裕固语的使用与教学略/Xibu Yuguyu de shiyong yu jiaoxuelue (Batı Sarı Uygurcasının kullanımı ve öğretimi üzerine)” *甘肃民族研究/ Gansu Minzu Yanjiu(Kansu Milliyetler Araştırmaları)*, 1988-1, S.62-64.

“裕固族文化中的狗崇拜及其先民的狼图腾/Yuguzu wenhua zhongde gou chongbai jiqi xianmin de lang tuteng (Sarı Uygur kültüründeki köpek kültü ve ecdatlarının kurt totemi)”, *西北民族研究/Xibei minzu yanjiu (Kuzeybatı Milliyetleri Araştırmaları)*,1988-1.

CHEN Zongzhen/陈宗振, “裕固语中的早期汉语借词 /Xibu Yuguyu Zhongde Zaoqi Hanyu Jieci/ (Batı Sarı Uygurcada Erken Döneme Ait Olan Çince Den Alınan Sözcükler)”, *语言研究 /Yuyan Yanjiu(Dil Araştırmaları)* , Sayı 1, sayfa 206-214, Yıl 1985., *中国突厥语研究论文集/ Çin'deki Türk Dillerini Araştıran Makaleler Külliyyatı* Pekin: 民族出版社 /Minzu Chubanshe (Milliyetler Neşriyatı), 1991, Sayfa 286~302.

HAO Sumin / 郝苏民; 主编 , 甘青特有民族文化形态研究 /*Gan-Qing Teyou Minzu Wenhua Xingtai Yanjiu / Gansu ve Qinghai Eyaletlerine Özgü Olan Milliyetlerin Kültürü Üzerinde Araştırmalar* , 民族出版社 / Minzu Chubanshe (Milliyetler Neşriyatı), 北京 / Pekin, 2000, S. 17.

HONG ping/洪萍. “Yuyan xinli dui Yuguzu yuyan shiyong tedain de yingxiang/语言心里对裕固族语言使用特点的影响(Dil psikolojisinin Sarı Uygur dil kullanım özelliklerine olan etkileri)”, Ed.: Zhongjinwen: *Zhongguo Yuguzu Yanjiu Jicheng/ 中国裕固族研究集成/ Çin Sarı Uygur Araştırmaları Külliyyatı*, Pekin: Minzu Chubanshe/民族出版社/Milliyetler Neşriyatı. 2002.

JUNAST/照那斯图, *东部裕固语简志/Dongbu Yuguyu Jianzhi (Doğu Sarı Uygurcanın Ana Çizgileri)*, Pekin: 民族出版社 /Minzu Chubanshe (Milliyetler Neşriyatı). 1981.

Komisyon: Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi Milliyetler ve Din İşleri Dairesi “Nüfusu Nispeten az Olan Milliyetlerin Genel Durumlarını İnceleme Anketi” (人口较少民族社区基本情况调查表、肃南县民族宗教局 2001 年

统计) ve Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesinin İstatistik Yıllığı (2000).

Lǐ shuhai/李树海; “裕固族人口发展变化与特征分析 Yuguzu Renkou Fazhan yu Tezheng Fenxi (Sarı Uygurların Nüfusunun Gelişimi ve Özelliklerinin İncelemesi)”, **中国少数民族人口 Çin Azınlıkları Nüfusu**, Sayı 3, 1994, S.29.

Timur (铁穆尔), (1999). **裕固族羌鞑尔千年史/ Sarı Uygurlar'ın Bin Yıllık Tarihi**, 民族出版社/Minzu Chubanshe (Milliyetler Neşiriyatı). 1999 北京.,

Zhongjingwen(钟进文). **裕固族文化研究 Yuguzu Wenhua Yanjiu/Sarı Uygur Kültürü Araştırmaları**, 中国民航出版社/Zhongguo Minhang Chubanshe (Çin Havayolları Yayınevi), 北京 / Pekin, 1995.

- “芬兰前总统曼内海姆对裕固族地区的记述 /Fenlan Qian Zongtong Dui Yuguzu Diqū De Jishu (Eski Finlandiya Başbakanının Sarı Uygur Bölgesine Ait Hatıraları)”, **中国的裕固族/Zhongguode Yuguzu (Çin'in Sarı Uygurları)**, Lanzhou: 甘肃人民出版社/GAnsu Renmin Chubanshe (Kansu Halk Yayınevi),1997, S.13~23.
- “西部裕固语的历史地位与使用现状/Xibu Yuguyu De Lishi Diwei Yu Shiyong Xianzhuang (Batı Sarı Uygurcasının Tarihi Konumu Ve Bugünkü Kullanımı)” Ed.: Zhongjinwen: Zhongguo Yuguzu Yanjiu Jicheng/中国裕固族研究集成/ Çin Sarı Uygur Araştırmaları Külliyyatı, Pekin: Minzu Chubanshe/民族出版社/Milliyetler Neşiriyatı, 2002.

WANG Yuanxin/王远新. “通婚对肃南裕固族自治县各民族语言使用特点的影响

/Tonghun Dui Sunan Yuguzu Zizhixian Ge Minzu Yuyan Shiyong Tedian De Yingxiang (Karışık Evliliğin Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesindeki Çeşitli Milliyetlerin Dil Kullanım Özelliklerine Olan Etkileri)”, *满语研究/Manyu Yanjiu (Mançu Dili Araştırmaları)*, Sayı 1, Yıl 1996-1, S. 57~66.

WANG Yuanxin/王远新, 裕固族的语言态度 /Yuguzude Yuyan Taidu” (Sarı

Uygurların Dil Tutumları Üzerine)’, *Zhongjinwen: Zhongguo Yuguzu Yanjiu Jicheng/中国裕固族研究集成/ Çin Sarı Uygur Araştırmaları Külliyyatı*,

Pekin: Minzu Chubanshe/民族出版社/Milliyetler Neşriyatı, 2002.

WU Yongming / 吴永明. “裕固族族源初探 / “Yuguzu Zuyuan Chutan (Sarı

Uygurların Kökeni Üzerine İlk İnceleme)”, *中南民族学院学报/Zhongnan Minzu Xueyuan Xuebao*, Sayı 1, Yıl 1984, S. 34-41.

İlgili Mülakatlar:

- 19.11.2001 tarihinde saat 18:00-19:40 arasında Anlifu ile Huangcheng bölgesi, Beitan Köyü Beifeng mahallesinde bulunan evinde yapılan mülakat.
- 13.11.2001 tarihinde saat 13:00-14:00 arasında Anyulin ile Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi, Din ve Milliyetler İşleri Dairesinde yapılan mülakat. 07.11.2001 tarihinde Minghua Bölgesi Qiantan köyünde Köy başkanı Anxiangzhang ile yapılan mülakat.